

איתי קגן ארור כנען?

מה היה חטאו של חם בן נח

בבראשית ט', כז–כז, מסופר כי לאחר המבול נח השתכר ונתגלה באהלו. חם בנו הקטן ניצל הזדמנות זו כדי לעשות מעשה חמור כל כך, עד שהוא וצאצאיו קוללו לסוף כל הדורות:

וַיַּחַל נֹחַ אִישׁ הָאֲדָמָה וַיִּטַע כָּרֶם. וַיִּשְׁתֶּן מִן הַיַּיִן וַיִּשְׁכַּר וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אֶהְלֵה. וַיֵּרָא חָם אָבִי כְנַעַן אֶת עֲרוֹת אָבִיו וַיַּגֵּד לְשָׁנֵי אָחִיו בְּחוּץ. וַיִּקַּח שָׁם וַיַּפֵּת אֶת הַשְּׂמֵלָה וַיְשִׂימוּ עַל שְׂכָם שְׁנֵיהֶם וַיֵּלְכוּ אַחֲרָיִת וַיִּכְסּוּ אֶת עֲרוֹת אָבִיהֶם וַפְּנֵיהֶם אַחֲרָיִת וְעֲרוֹת אָבִיהֶם לֹא רָאוּ. וַיִּיקֶץ נֹחַ מִיַּינו וַיֵּדַע אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן. וַיֹּאמֶר אֲרוּר כְּנַעַן עֶבֶד עֲבָדִים יִהְיֶה לְאָחִיו. וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ ה' אֱלֹהֵי שָׁם וַיְהִי כְנַעַן עֶבֶד לְמוֹ. וַיַּפֵּת אֱלֹהִים לַיִּפֶת וַיִּשְׁפֹּן בְּאֶהְלֵי שָׁם וַיְהִי כְנַעַן עֶבֶד לְמוֹ.

על פי ההבנה המילולית, איבד נח את הכרתו כאשר ערוותו חשופה, חם בנו הסתכל על ערוותו וסיפר לאחיו, והם כיסו את מבושי אביהם בשמלה בלי שהסתכלו. אולם מהבנה פשוטה זו עולות מספר קושיות. הקשה שבהם היא מדוע נח קילל את כנען, בנו של חם, ולא את החוטא עצמו? האם "אבות אכלו בסר ושני בנים תקהינה"? ובלשון מדרש בראשית רבה: "חם חוטא וכנען מתקלל?!"¹ שתי שאלות נוספות הן: כיצד ידע נח, כשהתעורר, מה עשה לו חם בשנתו? וכן, האמנם מעשה זה חמור כל כך, עד שיצדיק עונש כזה?
לשאלות אלו ניתנו תשובות שונות בפרשנות המסורתית. במאמר זה יוצגו הפירושים השונים של חז"ל ושל הראשונים, ובסופם יבוא פירוש חדש.

1 בראשית רבה לו, ז (מהדורת תאודוראלבק, עמ' 340), ובדומה לכך בתנחומא נח, פסקה טו: "חם ראה כנען נתארר?".

החטא על פי הבנתו המילולית

דרך המלך אצל רבותינו הראשונים היא לפרש את החטא פשוטו כמשמעו: ראיית ערוות האב, שהיא בזיון וחוסר כבוד, השארתו עירום ופרסום הדבר ברבים. כך אומר רמב"ן:²

והנה החטא – שראה חם ערות אביו ולא נהג בו כבוד, שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו, שלא יגידנו לאחיו, והוא הגיד הדבר לשני אחיו בפני רבים להלעיג עליו, וזה טעם "בחויץ", וכן תרגם אנקלוס: "בשוקא". וטעם "וידע את אשר עשה לו" – שגלה חרפתו לרבים, והיה בוש בדבר.

רמב"ן מסביר גם כיצד ידע נח על המעשה, שכן הדבר התפרסם ברבים והוא שמע על כך. אולם בפירושו אין הוא מסביר מדוע כנען נתקלל, אלא רק מציין "כאשר חטא לאביו קלל זרעו".

פרשנים רבים נשענים בתשובה לשאלה זו על דעות ר' יהודה ור' נחמיה הבאות במדרש:

חם חוטא וכנען מתקלל אתמהא, ר' יהודה ור' נחמיה; ר' יהודה אומר: לפי שכתוב "ויברך אלהים את נח ואת בניו" ואין קללה במקום ברכה, לפיכך "ויאמר ארור כנען" וגו'; ר' נחמיה אומר: כנען ראה והגיד להן, לפיכך תולים את הקללה במקולקל.³

פרשנים שונים הלכו בעקבות אחת מן הדעות הללו. את דעת ר' נחמיה, לפיה כנען הוא שחטא, מביאים רש"י ואברבנאל; ואילו רד"ק מסכים לדעת ר' יהודה, שכנען קולל בחטאו של אביו, אולם הוא גם מצטט את הדעה השנייה.

החטא הוא של כנען

ר' נחמיה פתח את האפשרות לחלק את החטא בין כנען לחם. מכיון שלא נאמר במפורש מה היה תפקידו של כנען בכוח, ראשונים אחדים לא פירשו שהוא ראה

2 כל ציטוטי הראשונים במאמר זה נלקחו מתוך: מ' כהן (מהדיר), **מקראות גדולות הכתר**, www.mgketer.org.

3 בראשית רבה לו, ז (מהדורת תאודוראלבק, עמ' 340–341). ובדומה לכך בתנחומא נח, פסקה טו: "חם ראה כנען נתארר? אמר ר' יהודה: אין הקללה שוכנת במקום ברכה, לפי שנאמר 'ויברך אלהים את נח ואת בניו'; ר' נחמיה אומר: כנען ראה והגיד לאביו חזרה קללה לעיקרה, לפיכך נאמר 'ויאמר ארור כנען'".

את נח ותו לא, אלא שעשה מעשה נוסף, ובכך גם מסבירים מדוע דווקא הוא קולל. ר' יוסף בכור שור כותב כך:

"ויתגל בתוך אהל" – שאחרים גלו אותו, ולא פירש מי, אבל על דרך הקללה יש לידע שכנען גילהו. "וירא חם" וגו' – ולא כיסהו, אלא פירסמו, שלא הגיד לאחיו כדי לכסותו, שאם רצה כסהו; ולכך נתקלל גם הוא.

בכור שור מוצא עוגן בפסוקים לדעה של ר' נחמיה, ואף מעצימה: לא רק שכנען ראה וסיפר לאביו, אלא אף הוא זה שחשף את ערות נח מחוסר ההכרה. אבן עזרא הולך אף הוא בדרכו של ר' נחמיה, ומציע שכנען נכנס לאחר חם אל האוהל ועשה מעשה לא נודע, שכנראה היה חמור ביותר:

"וייקץ נח" – הכתוב לא גלה מה נעשה, והעושה היה כנען. וכן היה, כי חם ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו, רק גלה הדבר, ושמע כנען, ולא נדע מה עשה.

ראיה לכך הוא מביא ממה שנאמר "בנו הקטן", שפירושו בנו הקטן של חם, ולא של נח:

וטעם "בנו הקטן" לעד, כי כן הוא אומר "ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען"; גם ו'ו בנו שב אל חם הנזכר, על כן קולל כנען.⁴

הוא חותם בדחייה של שיטת ר' יהודה:

והאומרים, שקילל נח את בן בנו, בעבור שברך אלהים את בניו, זה דרך דרש.

גם רלב"ג בביאור הפרשה מטעים שהקללה צריכה להיות שייכת לחוטא:

וידמה לי שיהיה כנען הוא המגלה ערותו; והנה ראה אחר כן חם, אבי כנען, את ערות אביו, ולא בוש ולא כסה אותו, אבל הגיד לשני אחיו בחוץ [...] וכאשר הקיץ נח מיינו, ידע בנבואה אשר עשה לו בנו הקטן של חם, והוא כנען. והנה לא נתבאר מזה מה היה זה המעשה, אבל על כל פנים ידענו, שכבר היה מגונה מאד, עד שקולל בעבורו כנען זאת הקללה הנפלאה אשר זכר, והוא שיהיה כנען עובד אחיו עבדות נפלא. והנה אמר זה נח בנבואה,

4 בפירוש הארוך הוא מביא אפשרות נוספת, שבן משמעותו נכד: "גם בן הבן יקרא בן", כמו 'אנת בריה בלשצר' (דניאל ה', כב), כי אויל מרודך היה בן נבוכדנצר; כי מלכותו נפסקה במות בלשצר, וירמיה אמר: 'ועבדו הגויים האלה אותו ואת בנו ואת בן בנו' (כ"ז, ז). וכן אמר: 'ויהיו לו ולבניו לעבדים' (דברי הימים ב ל"ו, כ) – בנו ובן בנו. ואשר יחזק זה הפירוש – כי העושה קלל; כי אלו היה העושה חם, איך קלל בנו?"

רוצה לומר, שכבר הגיע לו בנבואה, שכנען הוא מקולל בזאת הקללה הנפלאה.

אם כך, מהו המעשה שהיה קשה כל כך, שיצדיק קללה שכזאת? אבן עזרא לא גילה מה שהמקרא הסתיר, אך רלב"ג מחברו לדעה המצויה אצל חז"ל: כנען סירס את נח.

החטא הוא סירוס

מסורת איתנה אצל רבותינו ז"ל שהחטא של חם היה שסירס את אביו. כך נאמר בגמרא, סנהדרין ע"א:

"וייקץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן". רב ושמואל, חד אמר: סרסו, וחד אמר: רבעו. מאן דאמר סרסו – מתוך שקלקלו ברביעי קללו ברביעי [...] בשלמא למאן דאמר סרסו – משום הכי קללו ברביעי. אלא למאן דאמר רבעו מאי שנא רביעי? נלטייה בהדיא! – הא והא הואי.

פירושי רב ושמואל שמים דגש על כך שנח ראה את אשר עשה לו בנו, כלומר שמדובר בדבר שאפשר לראותו. פירוש זה מסביר מדוע כנען קולל – חם מנע מאביו בן רביעי, ולכן קילל נח את בנו הרביעי של חם – כנען. הדברים נאמרו בהרחבה במדרש:

אמר ר' ברכיה: הרבה נצטער נח בתיבה שלא היה לו בן קטן לשמשו, אמר לכשאצא אעמיד בן קטן שישמשני, כיון שעשה לו חם אותו המעשה אמר: אתה מנעת אותי מלהעמיד בן קטן שישמשני לפיכך יהיה אותו האיש עבד לאחיו. ר' הונא בשם ר' יוסף: אתה מנעתני מלהעמיד בן רביעי לפיכך אני מארר בן רביעי שלך.⁵

פרשנות זו התקבלה על ידי כמה מפרשים אחרים. כך בתרגום המיוחס ליונתן:

ואיתער נח מן חמריה וידע באשתעות חלמא ית דעבד ליה חם בריה דהוא קליל בזכותא דגרם ליה דלא יוליד בר רביעי. ואמר ליט כנען דהוא בריה

5 בראשית רבה לו, ז (מהדורת תאודור אלבק, עמ' 341). השוו תנחומא נח, פסקה טו: "אמר רבותינו כשהיה נח בתבה, אמר אילו היו לבני עבדים, כדי שהיו יושבים והם יוצאים לפניהם, אלא כשאצא מן התבה מה שאני מוליד אעשה אותם עבדים להם, אמר לו אתה לא הנחת לי להוליד בן רביעי שיהא עבד לאחיו, חייך אני אעשה בנך הרביעי עבד, שנאמר ויאמר ארור כנען".

רביעיי עביד משעבד יהי לאחוי.⁶

וכן הביאו רש"י.

בפרקי דרבי אליעזר מיוחס הסירוס לכנען ולא לחם, כמו פירוש אבן עזרא ורלב"ג (והוא כנראה המקור להם):

ושתה יין ונתגל בתוך אהלו, ונכנס כנען וראה את ערות נח וקשר חוט בבריתו וסרסו, ויצא לחוץ והגיד לאחיו, ונכנס חם וראה ערותו ולא שם על לבו לכסותו אלא ויגד לשני אחיו בחוץ כמצחק באביו [...] והקיץ נח מיינו וידע את אשר עשה לו בנו הקטן של חם ואררו, שנאמר: "ויאמר ארור כנען".⁷

הדרשן משלב את פירוש הסירוס עם הפרשנות שגם כנען היה שותף למעשה, וכך לא נדרש לדרשת הבן הרביעי. בדרך זו הלכו כמה פרשנים אחרים, לדוגמה ספורנו, המפתח כיוון זה ברעיונות חדשים:

וירא חם אבי כנען את ערות אביו. ראה בזיון שעשה לו כנען בנו, והוא הסרוס כדברי קצתם זכרונם לברכה. וכתב ברוסי הכלדי שסרסו על ידי כישוף, והוא ברשעו ראה ולא מיחה. כי אמנם הקלון יקרא "ערוה" כאמרו "וערות מלכא לא אריך לנא למחזא" (עזרא ד', יד), וכן "ערות דבר" (דברים כ"א, ד) יאמר על דבר מגונה.

אולם לא ברור מלשון הפסוקים מאיפה בא רעיון זה של סירוס, ולא נראה שיש לו אחיזה בפשט.⁸

6 תרגום (כתר יונתן): "ויעור נח מיינו וידע בסיפור חלומו את שעשה לו חם בנו שהוא קל בזכויות שגם לו שלא יוליד בן רביעי. ויאמר ארור כנען שהוא בן רביעי עבד משועבד יהיה לאחיו". יש לציין שיש בתרגום כפל פרשני. המילים "באשתעות חלמא" באות לתרץ כיצד ידע נח שבנו הביט בו (השוו לרלב"ג לעיל: "ידע בנבואה"), אך על פי הפירוש שחם סרסו, אין צורך בחלום כדי לדעת זאת.

7 פרקי דרבי אליעזר, כג (מהדורת היגר, חורב ט [תש"ו], עמ' 153).

8 יש לציין שיש מקבילות למוטיב זה בסיפורי ראשית של עמים אחרים. כך הסידוס היווני מספר על אורנוס שבא לשכב עם אשתו גיה, אך בנם קרונוס, שחיכה לו במארב, שלף סכין וחתך את מבושי אביו (תיאוגניה, שורות 176–181). יש לכך גם מקבילות במיתוס הציודני של פילון מגבל, ובמיתוסים חוריים וחתיים, ראו: ' זקוביץ וא' שנאן, לא כך כתוב בתנ"ך, ירושלים תשס"ד, עמ' 126.

החטא הוא רביעה

לפי הגמרא לעיל רב ושמואל מסכימים שחם סירס את אביו, אך לפי אחד מהם הוא גם רבעו. הראיה המובאת שם:

ומאן דאמר רבעו – גמר "וירא" "וירא", כתיב הכא "וירא חם אבי כנען את ערות אביו" וכתיב התם "וירא אותה שכם בן חמור" וגו'.

כלומר, המילה 'ראה' משמשת כינוי למשגל, כפי שנאמר על שכם ודינה. אחרונים הוסיפו לכך ראייה נוספת, כך לדוגמה מלבי"ם: "מאן דאמר שרבעו מפרש כמו 'וראה את ערותה', שהוא כנוי לבעילה"⁹.

על אף שמתחילה נראה שפירוש זה הוא מדרשי לגמרי, הרי שהבאת הראיה מפרשת העריות מגלה פנים בפירוש זה. אכן, בעברית מקראית הביטוי "לראות ערוה" או מקבילו "לגלות ערוה" משמעותם קיום יחסי אישות אסורים, והם לשון נקייה. המקרא מרבה לדבר על נושאים שכאלו בדרכים לא מפורשות ולהצניע את דבריו.¹⁰

פרשנים חדשים הוסיפו ראיות לפירוש זה על ידי ההקבלה בין סיפור המבול לסיפור סדום: בני האדם חוטאים, ה' מענישם ומשמידם בבת אחת על ידי מעשה על טבעי מן השמים (גשם או אש וגפרית), יש רק צדיק אחד, ה' מציל אותו ואת משפחתו, לאחר ההשמדה הצדיק משתכר, כאשר הוא שיכור בנו או בתו "ורואים את ערותו". אצל לוט נאמר במפורש שבנותיו שכבו עמו. ההקבלה הזאת מחזקת את ההשערה שחם לא רק 'ראה' את ערות אביו, אלא ממש שכב איתו.¹¹ לפי פירוש זה, אכן מובן מהי חומרת המעשה. אך עדיין לא ברורים שני הקשיים האחרים: כיצד ידע נח מה עשה לו בנו, ומדוע קולל כנען? אפשר להשיב על כך בתירוצים שכבר פורטו לעיל, אך לדעתי יש דרך נוספת היכולה לפתור את כל הקושיות כאחת.

9 מלבי"ם על בראשית ט', כב. וראו גם: "ומצאנו לשון ראייה יאמר על המשכב המגונה, כמו שכתוב 'וראה את ערותה והיא תראה את ערותו'" (הרב "צ מעקלענבורג, **הכתב והקבלה**, ניו יורק תשל"א, דף כא ע"ב).

10 ומפורסמת דעתו של הרמב"ם על פירוש השם 'לשון הקודש' לעברית שכן "עצם המעשה המביא להעמדת צאצאים אין לו שם כלל. מכנים זאת ישכב או יבעל או יקח או יגלה ערוה. זאת ולא אחרת" (מורה נבוכים ג, ח, מהדורת שורק, עמ' 447).

11 ראו זקוביץ ושנאן (לעיל הערה 8), עמ' 125.

פירוש חדש

המפתח להבנת חטא חם הוא דיוק בלשון הכתוב: "וַיֵּרָא חָם אֲבִי כְנָעַן אֶת עֵרֹת אֲבִיו". מה משמעות הביטוי "ערות אביו"? בויקרא י"ח, ח כתוב: "עֵרֹת אִשְׁתְּ אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה עֵרֹת אָבִיךָ הוּא", ובדומה לכך בויקרא כ', יא: "וְאִישׁ אֲשֶׁר יִשְׁכַּב אֶת אִשְׁתְּ אָבִיו עֵרֹת אָבִיו גְּלָה". המשמעות של "ערות אב" כאן היא ערות אשת האב, ולא ערות האב עצמו.

הביטוי בא עוד פעמיים במקרא: "עֵרֹת אָבִיךָ וְעֵרֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה אִמְךָ הוּא לֹא תִגְלֶה עֵרֹתֶיהָ" (ויקרא י"ח, ז). אפשר לפרש את "ערות אב" כאיסור לשכב עם האב, אך יש להקשות על כך מכיוונים אחדים: ראשית, אפשר ללמוד איסור זה מאיסור משכב זכור (שם כב). שנית, בכל פרשת "אִישׁ אִישׁ אֶל כָּל שְׂאֵר בְּשָׂרוֹ לֹא תִקְרְבוּ לְגִלוֹת עֵרְוָה" (ויקרא י"ח) יש רשימה של נשים שהן בנות משפחה, ולעולם לא של גברים. יתרה מזו, הביטוי "לגלות ערוה" משמש בשאר המקומות רק לנשים, ואילו משכב זכור משתמש בביטויים אחרים. ולבסוף, בכל פסוק יש רישא שהוא האיסור וסיפא שהוא מעין נימוק: "עֵרֹת אֲחוֹת אָבִיךָ לֹא תִגְלֶה – שְׂאֵר אָבִיךָ הוּא. עֵרֹת אֲחוֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה – שְׂאֵר אָבִיךָ הוּא. עֵרֹת אֲחוֹת אִמְךָ לֹא תִגְלֶה הוּא". וכדומה; ואילו בפסוקנו הסיפא מדבר רק על האם, "אִמְךָ הוּא לֹא תִגְלֶה עֵרֹתֶיהָ". מכאן נראה לי שהביטוי "עֵרֹת אָבִיךָ וְעֵרֹת אִמְךָ" הוא הנדיאדיס (שניים שהם אחד), כלומר צמד מילים נרדפות שבאות יחד, כגון "גר ותושב", "בושה וחרפה" וכדומה. אם כך, גם בפסוק זה הכוונה ב"ערות אב" היא לאשתו.

הפסוק הנוסף הוא ביחזקאל כ"ב, י: "עֵרֹת אָב גְּלָה בְךָ טְמֵאת הַנְּדָה עֵנִי בְךָ". לפסוק זה אין הכרע, אך מן ההקשר נראה שהנביא מדבר על חטאים שביין גבר לאישה: נידה, אשת איש, איש עם כלתו ואיש עם אחותו. גם הביטוי "זְמָה" שבפסוק הקודם מתייחס במקרא ליחסים אסורים בין גבר לאישה. כך גם עולה מן הסברה, שהרי קשה לדמיין שעם ישראל חטאו בבנים השוכבים את אבותיהם עד כדי כך שיחזקאל הזכיר זאת במיוחד. לעומת זאת, בנים השוכבים עם נשות אבותיהם מוזכרים, כגון אבשלום ששכב עם פילגשי אביו.

לכן נראה שחטאו של חם לא היה שרבע את אביו, אלא שניצל את שכרותו של נח כדי לשכב עם אמו, אשת נח. נראה לי שאפשר למצוא רמז לכך במדרש בראשית רבה: "'בתוך אהלו' – 'אהלה' כתיב, בתוך אהלה שלאשתו".¹² כלומר, נח השתכר ונתגלה ערום ועריה באוהל של אשתו, ולשם נכנס חם וראה אותה.

¹² בראשית רבה לו, ד (מהדורת תאודוראלבק, עמ' 338).

כניסה לאוהל של אישה משמעותה הכנה לביאה, כפי שעולה מסיפורים רבים במקרא: יצחק שהביא את רבקה לאוהל (בראשית כ"ד, סז), זמרי וכזבי (במדבר כ"ה, ו), יעל וסיסרא (שופטים ד', יח), אבשלום ופלגשי דוד (שמואל ב ט"ז, כב), ואולי גם בני עלי והנשים הצובאות (שמואל א ב', כב); ואולי הביטוי "לבוא אל" ככינוי לבעילה מכון מראשיתו לביאה אל האוהל. המשך המדרש מפרש שמטרת נח הייתה לשכב עם אשתו בזמן שהיה שיכור, אך הוא לא הצליח בכך:

אמר ר' הונא בשם ר' אליעזר: נח כשיצא מן התבה הכישו ארי ושרו, ובא לשמש מיטתו ונתפזר זרעו ונתבזה.¹³

אם כך, הסיפור המתקבל הוא כזה: נח שתה מן היין והשתכר, ונכנס לאוהל כדי לשכב עם אשתו (שמא גם היא שתתה עמו?). נח איבד הכרה (שמא לפני שהספיק לשמשה, כמאמר חז"ל?), והוא ואשתו נותרו מגולים באוהל. חם בנם הקטן נכנס לאוהל, ובעוד אביו מחוסר הכרה שכב עם אמו.

משכב עם אשת האב הוא מעשה מוכר מן המקרא, כגון אבשלום שכבר נזכר, וכן ראובן ובלהה. אדניה ניסה לשדל את בת שבע לתת לו את אבישג השונומית פילגש דוד אביו, ומתגובת שלמה רואים שלמעשה זה יש משמעות תרבותית: "וַיַּעַן הַמֶּלֶךְ שְׁלֹמֹה וַיֹּאמֶר לְאִמּוֹ וְלִמָּה אֵת שְׂאֵלֹת אֵת אֲבִישַׁג הַשּׁוֹנוֹמִית לְאֲדֹנָיָהּ וְשְׂאֵלֵי לֹא אֵת הַמְּלוּכָה" (מלכים א ב', כב). עולה מכאן שלקחת אשת האב משמעותה ירושתו כמנהיג.¹⁴ לפי רקע זה, נראה שחם ניסה לרומם את מעמדו ולרשת את אביו על ידי בעילת אשתו – ומכאן מוסברת ההדגשה שמדובר בבנו הקטן.

ההקבלה לסיפור השני בתורה שבו בן שוכב עם אשת אביו, ראובן ובלהה, מתעצם לנוכח המסורת הנמצאת בספר צוואת השבטים:

ויהי כאשר הלך יעקב אבי אל יצחק אביו בעת היותנו במגדל עדר על יד אפרת בבית לחם ותהי בלהה שכורה ותשכב ערומה בחדרה. ואני בבואי וארא את ערותה ואעש את הנבלה והיא לא חשה ואשאירה ישנה ואצא.¹⁵

במדרש מוקדם זה מסופר שבלהה השתכרה ונגלתה ערומה באהלה, וראובן בא ו'ראה את ערותה', כלומר שכב אותה, ויצא, ולאחר מכן נודע הדבר ליעקב אביו.

13 ש.ם.

14 כך בוודאי יש להסביר את עצת אחיתופל לאבשלום, ואולי אף את מעשה ראובן.

15 צוואת ראובן ג 13–14 (מהדורת כהנא, עמ' קנג).

ממש כך, לטענתי, יש להבין את סיפור חם ואמו.¹⁶

אני חושב שיש בפירוש זה כדי לפתור את הבעיה הקשה של קללת כנען. אינני חושב שכנען הוא החוטא, כפי שסברו אחרים, אלא שכנען הוא תוצאת החטא עצמו. הוי אומר, כנען הוא הבן של חם שנולד מזיווג עם אמו. לכן נח מקלל אותו, שכן הוא הבן הממזר, המסמל בעולם את העוון הגדול והבושה שעולל לו בנו חם. כאשר שבים להשוואה לסיפור סדום, נראה לומר שהיא מחזקת פירוש זה. בסיפור סדום יש שלב נוסף, חתימת הפרשה, שלא מצאו לו השוואה, והוא לידת מואב ובן עמי, אבותיהם של העמים השכנים לישראל ממזרח. אולם לפי פירושנו, גם סיפור נח מסתיים בלידת בן ממזר מן הזיווג, והוא אביהם של עממי כנען שהיו בארץ ישראל ואויבים להם. כך יוצא ששני הסיפורים הם סיפורים אטיולוגיים הבאים לבזות את העמים שסביבות ישראל, ולהוריד את מעמדם.

אך יתכן שיש כאן אטיולוגיה עמוקה אף יותר, והיא מקור לאיסור הנמצא בספר דברים (כ"ג, ד): "לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא להם בקהל ה' עד עולם". הנימוק המפורש לאיסור זה הוא באירועים ההיסטוריים בשעת הכניסה לארץ. אך ממורנו ד"ר חזי כהן למדתי שיש לדרוש כאן גם סמיכות פרשיות, שכן הפסוק הקודם בתורה הוא: "לא יבא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'". ואכן, לפי המסופר בספר בראשית, מואב ובני עמון הם ממזרים. לדעתי אפשר לקחת תובנה זו ואתה להבין את המשמעות העמוקה של סיפור חטא חם – זהו סיפור הבא ללמדנו מדוע יש איסור חיתון עם בני ובנות כנען.¹⁷ אמנם הסיבה המפורשת (וכנראה גם הטעם האמתי של המצווה) היא הסתה לעבודה זרה, אך סיפורנו משמש זרז ומוסר השכל הבא להרחיק את האדם מן העבירה.¹⁸

16 וידועה סברתו של פרויד שסיפורים על בן השוכב עם אמו משקפים תהליכים עמוקים בנפש האדם (המכונים 'תסביך אדיפוס'). לפי שיטה זו נראה שהסיפור שלנו גם הוא סיפור ארכטיפי ביסודו, ואכמ"ל.

17 איסור החיתון כתוב פעמים רבות בתורה, לדוגמה: שמות ל"ד, טז; דברים ז', ג.

18 אולי יש לדרוש גם פסוקים אחרים בפרשה שם: "לא יקח איש את אשת אביו ולא יגלה פנה אביו. לא יבא פצוע דכא וכרות שפכה בקהל ה'". לא יבא ממזר בקהל ה' גם דור עשירי לא יבא לו בקהל ה'" (דברים כ"ג, א-ג). יש כאן שלושה עניינים זה אחר זה – ביאה על אשת האב, כרות שפכה וממזר. לפי דרכנו, ביאה על אשת האב יכולה להיות רמז לסיפור חם, ואילו האזכור לכרות שפכה מזכיר את הדעה הנפוצה בחז"ל על שחם סירס אביו. אולי אפשר

וזוהו אשר נאמר בראש פרשת העריות: "כְּמַעֲשֵׂה אֶרֶץ מִצְרַיִם אֲשֶׁר יִשְׁבְּתֶם בָּהּ לֹא תַעֲשׂוּ וּכְמַעֲשֵׂה אֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר אָנִי מְבִיא אֶתְכֶם שָׁמָּה לֹא תַעֲשׂוּ וּבְחַקְתֶּיהֶם לֹא תֵלְכוּ" (ויקרא י"ח, ג), שכן מצרים וכנען, בניו של חם, המשיכו בדרכו ונהגו לגלות ערוה. על כן האיסור הראשון בפרשה זו הוא גלוי ערות האם, שכן זהו המעשה המיוחס לחם אביהם הקדמון. בדומה לכך כתב הרלב"ג בפירושו, על המסר של סיפור חטא חם:

התועלת השני הוא גם כן במדות, והוא, שראוי שיתרחק האדם מהסתכל בעריות, וכל שכן כשתהיה הערוה ההיא ערות ההורים, כי בזה מהעזות יותר, וזה אמנם יביא להמִשָּׁךְ אחר המשגל. ולזה תמצא בזרע כנען, שהיו מתגאלים בעריות באופן אשר זכרה התורה מהם, וכן בזרע מצרים, כי הם היו בני חם גם כן, אשר נשקע בזאת המדה הפחותה, רוצה לומר, שהיה מסתכל בערות אביו.¹⁹

בספר היובלים נראה שאיסור החיתון בבנות כנען נקשר במפורש לחטא חם, כפי שהוצע. בצוואת אברהם ליעקב לפני מותו הוא מצווה:

השמר בני יעקב פן תקח אשה מכול זרע בנות כנען כי כול זרעו יאבד מן הארץ. כי בחטא חם חטא כנען וכול זרעו יכלה מן הארץ וכל שאריתו. וכול פליטה אין ממנו ביום המשפט [...] כאשר נשמדו בני סדום מן הארץ כן ישמדו כול עובדי הפסילים.²⁰

לסיכום: הפירוש שחם שכב עם אמו מספק פתרון לכל הבעיות שהעלו. אמנם הדבר אינו נאמר בפירוש, אך הלשון הנקייה שנקטה התורה מרמזת לכך, ונראה שהיא נמנעה מלומר את הדברים באופן בוטה מפני כבודו של אותו צדיק.²¹ לפי

לדרוש מכאן שחם לקח את אשת אביו וגם סירסו? והשוו לתיאוגניה של הסיודוס שנזכרה בהערה 8 לעיל.

19 תועלות לרלב"ג, בראשית ט'. רלב"ג לא עמד על כך ש"לראות ערוה" הוא לשון נקיה, אלא פירש שהסתכלות בערוה מביאה לחטא.

20 ספר היובלים כב, כ-כב (מהדורת ורמן, עמ' 344). השוו לנאמר על לוט: "ויעש הוא ובנותיו חטא בארץ [...] והנה צוה ונחקק על כל זרעו בלוחות השמים להדיח ולהכרית וכי יעשה משפטים כמשפט סדום וכי לא ישאר לו כל זרע אדם בארץ ביום המשפט" (שם טז, ח-ט, עמ' 297). אך בעל ספר היובלים לא פירש את חטא חם כפירושונו, אלא באופן מילולי, ועל כן דבריו בצוואת אברהם יכולים להעיד על מסורת פרשנית קדומה שלא עמד על טיבה.

21 והשוו גם ללשון הקצרה והדו משמעית בסיפורי ראשית אחרים, כגון קורות חנוך וסיפור בני האלוהים ובנות האדם.

פירוש זה כנען הוא הבן שנולד מן החטא, והסיפור הוא סיפור אטיולוגי לאיסור הנישואין עם הכנענים, בדומה לסיפור המקביל על לוט ובנותיו.

***

הרעיון למאמר זה עלה כשהייתי בשנתי האחרונה בצבא. שנה לאחר מכן, כשלמדתי בישיבה בשיעור ו, ישבתי עם מו"ר הרב ביגמן תחת העץ שמחוץ לבית המדרש, וסיפרתי לו על תכניותי ללמוד מקרא באוניברסיטה ולהיות חוקר באקדמיה. הרב נראה כמתלבט ברעיון, והתקיל אותי בשאלה: "נו, אם אתה רוצה להיות חוקר מקרא, אז בוא ונשמע חידוש שלך". לא התכוננתי לכך, אך נזכרתי ברעיון שלי על חם בן נח מן הצבא. סיפרתי לו בקצרה את המהלך, קצת נבוך מן התוכן של הלימוד המסוים הזה. סיימתי את דברי, והרב ביגמן הביט בי למספר רגעים ושתק. לבסוף הוא פתח את פיו ואמר: "על חידוש זה ראוי לתת לך נשיקה על המצח!". הנחתי שבעגה של ישיבות ליטא זו מחמאה, ושקיבלתי את ברכתו להמשך דרכי.

מאז התחלתי את לימודי בחוג למקרא באוניברסיטה העברית, וגיליתי שיש חוקרים שכבר חשבו על פתרון זה לפרשת חם ונוח, ושהתאוריה נמצאת במחלוקת החוקרים.²² עם זאת, ממה שראיתי, יש כמה נקודות שטרם הועלו, והעיקרית שביניהן היא שמטרת הסיפור היא להסביר את איסור החיתון בבני כנען, והקישור לפרשת פסולי חיתון בדברים כ"ג. בכל אופן, החלטתי להביא את הדברים כאן כהווייתם הראשונית, ולא בסגנון האקדמי, ולהקדישם למורי ורבותי הרב דוד ביגמן וד"ר חזי כהן שגידלוני בתורה.

22 ראו לדוגמה: F.W. Bassett, "Noah's Nakedness and the Curse of Cannan, a Case of Incest?", *Vetus Testamentum*, 21:2 (1971), pp. 232–237; E.C. Martin, *Incest and Inner Biblical Exegesis*, PhD Dissertation, Ann Arbor, 2009.